

ROZDÍL I.

VÝROBA.

KAPITOLA PRVÁ.

ZÁKLADNÍ POJMŮVÉ.

§. 17. *Výroba a práce.*

Výroba jest tvoření statků; hledíme-li ku požadavkům zásady hospodárnosti, objeví se účelem hospodářské výroby, aby hodnota, již vyrobený statek představuje, převyšovala hodnotu při výrobě obětovanou. Souhrn hodnot určitou výrobní činností vyrobených sluje výtěžkem neboli výnosem hrubým, t. j. vše co vytěženo bylo, vše co výroba vynesla; souhrn hodnot při výrobě obětovaných sluje nákladem výrobním; pozitivný rozdíl mezi hrubým výnosem jako minuendem a nákladem výrobním jako subtrahendem slove výtěžkem neboli výnosem čistým, správněji ač neobvykle řečeno ryzím. Jakož rozdílné jsou potřeby a statkové, liší se i výroby. Rozeznáváme činnosti jdoucí za výrobou věcných (hmotných) statkův a činnosti, kterými tvořeny jsou

osobní služby (potřeba právního řádu, obecného vyučování a vzdělání ukojena řadou osobních služeb, jejichž konání (výroba) náleží do soustavy obecnohospodářské). Blud starší liberalní materialistické theorie národohospodářské, který za nevýrobnou (neproduktivnou) prohlašoval všecku činnost, jejímž účelem není výroba věcných statkův, nýbrž konání služeb a výkonův ukojujících předúležité tělesné, duchovné i mravní potřeby člověka, jest nyní veskrz překonán. Trefně vykládá List (ve shora zpomenu-
tém spise z r. 1842) křivé důslednosti této nauky řka: »Kdož odchovává prasata, jest produktivným, kdo vychovává lidi jest neproduktivným členem společnosti. Kdo na prodej dělá dudy anebo drndály, produkuje, největší virtuosové nejsou produktivnými, protože to co zahráli, nelze dodati na trh. Lékař, jenž zachraňuje svoje patienty, nenáleží ke třídám produktivným, za to však učedník lékárnický, jakkoli směnné hodnoty nebo pilulky, jež vyrábí, snad existují jenom málo minut, načež hodnoty pozbývají. Newtonové, Wattové, Keplerové nejsou tak produktivnými, jak osel, kuň nebo býk poplužní, kteřížto pracovníci novější doby pojatai byli panem Mac Cullochem do řad produktivných členů společnosti lidské.« *)

*) Wer Schweine erzieht, ist ein produktives, wer Menschen erzieht, ein unproduktives Mitglied der Gesellschaft. Wer Dudelsäcke oder Manteltrommeln zum Verkaufe fertigt, produziert; die grössten Virtuosen, da man das von ihnen Gespielte nicht zu Markte bringen kann, sind nicht produktiv. Der Arzt, welcher seine Patienten rettet, gehört nicht in die produktive Klasse, wohl aber der Apothekerjunge, obgleich die Tauschwerte oder die Pillen, die er produziert

Na kolik jde o statky hmotné, rozeznáváme činnosti, kterými statky (hodnoty) právě tvořeny jsou: výroba prvotná (orba, lesnictví, hornictví) a výroba průmyslová (hodnoty hmotové a hodnoty tvarové) a činnosti, kterými vyrobené statky toliko z místa na místo, s osoby na osobu přenášeny a tak k jednotlivému hospodáři v ten poměr uváděny jsou, ve kterémž jemu hodnotami jsou: tržba, doprava (hodnoty místní).

V přičině výroby statků hmotných třeba pamatovati toho, že člověk nijak nedovede zvětšiti kvantitu hmoty ve světě jsoucí, že tudíž výroba není tvořením nové hmoty, nýbrž buď dobýváním statkův samou přírodou daných (výroby okkupační, extraktivné neboli sběrací: lov, dobývání kamene, písku, dříví, perel a j. hornictví), buď tvořením nových tvarů hmoty, buď převáděním statků v místa a poměry nová aneb samočinným, chemickým i organickým silám přírody dopouští se, aby účinkovaly ve směru, který člověk určí shledav jej prospěšným (orba, chov dobytka, chemické výroby) aneb člověk sám uvádí surovinu ve formy (kovář, soustružník) a spojením (tkadlec), jakých potřeba jeho vyhledává užívaje elementárných sil přírodních (větru, vody, ohně, páry, elektriny) a sil zvířecích (potahy) ku zvýšení nebo nahrazení fysické síly ruční.

nur wenige Minuten existieren mögen, bevor sie ins Wertlose übergehen. Ein Newton, ein Watt, ein Kepler sind nicht so produktiv als ein Esel, ein Pferd oder ein Pflugstier, welche Arbeiter in neuerer Zeit von Herrn Mac Culloch in die Reihe der produktiven Mitglieder der menschlichen Gesellschaft eingeführt worden sind. List, das nationale System der politischen Oekonomie.

Počátkem a základem veškeré výroby jest práce lidská. Vyrozumívámeť prací každou činnost lidskou, která s jakýmsi úsilím a po rozumové úvaze jde za dosažením nějakého mravného účelu mimo ni jsoucího. Podle pojmového výměru toho snadno lze rozpoznati, prací-li jest na příklad honba, když ji vykonává myslivecký zřízenec anebo lovec-ochotník anebo pytlák; jenom ve případnosti první nalezneme mravný účel (nabývání mzdy), jenž jest mimo činnost samu resp. rozkoš z ní plynoucí; ve druhém případě je činnost sama sobě účelem; v případnosti třetí nedostává se mravného účelu. Máli svrchu naznačená činnost účel hospodářský, mluvíme o práci hospodářské; jest-li účelem tím výroba (nabývání statků), mluvíme o hospodářské práci výrobní, když jest účelem spotřeba, o hospodářské práci spotřební (příprava pokrmův).

Avšak pouhá činnost mozku a svalstva lidského, kteréž obojí byť i v nejrůznějších poměrech v každé práci účastenství má, stačí málokteré výrobě, nebo třeba bývá přispění některých vnějších, nástrojnych statků nabytých předchozí výrobou; tato prvotná předchozí výroba v samých počátcích svých zajisté v pouhém osvojení (okkupaci) věci přírodou skytaných záležela: okkupace větve, která jako zbraň nebo páka nebo kladivo slouží; okkupace a vyplnění pozemku, který se pak osévá atd. Hospodářské statky, kterých užívá se ku další výrobě, nazýváme kapitálem výrobním.

Práce i kapitál způsobují tudíž výrobu; proto praví

se, že práce a kapitál jsou činiteli výroby. Práce i kapitál dopouštějí upravení podle zásady hospodárnosti jakožto statky hospodářské. Avšak nesluší, zapomínati, že práce jest činností člověka a že ten jest podmínkem, cílem a středem hospodářské činnosti, kdežto kapitál jest věcí, jest předmětem a prostředkem jejím. Práce a kapitál nejsou nijak sourodými, aequivalentními činiteli výroby. Kapitálu nepokoří se zásada hospodárnosti, avšak před prací zastavuje se, protože stojí naprotiv individualitě lidské. (Zneužívání a úmorné vykořisťování práce lidské zákonem zakazováno; jak nelidským připadá nám recept amerických někdy otrokářů, že lépe jest při výrobě života negerských otroků spotřebovati rychle než pomalu, to jest vynucovati z nich po kratší dobu nadlidské výkony a zemřelé nebo zmrzačené nahraditi novými).

Práce a kapitál jsou jedinými činiteli výrobními, kterýmiž nakládati jest podle zásady hospodárnosti. Není pochyby, že přirozené vlastnosti (naturel) člověka a nabyté vlastnosti (vzdělání) jeho, jakož i přirozené vlastnosti půdy a stanoviště výroby (příroda) pro všecku politickou ekonomii a zvláště pro výrobu rozsáhlý mají význam. Avšak vlastnosti člověka jsouce statky vnitřními do hospodářského calculu nepřicházejí: pro kvantitu a kvalitu (výrobní sílu) práce ovšem rozhodnými jsou. Podobně má se věc se přirozenými vlastnostmi půdy a stanoviště výroby (podnebí, suchost, vlhkost, teplota, zima atd.), které zvyšují výrobní sílu kapitálu (pozemků, závodů

průmyslových, tržebních) a jenom potud v calculu hospodářském místa obdržeti mohou. (Výnosnost pozemků v klimatických lázních, výnosnost vinic, ve kterých pro polohu nebo vlastnosti půdy obzvláště dobrá réva se daří; větší výnosy polí přiměřeně suchých a dobrou prst majících naproti polím vlhkým a kamenitým; mlýny na stálé veliké vodě a na vodě malé, přetržité atd.)

§. 18. Kapitál.

Co jest kapitálem a co není, o tom mezi ekonomisty není shody, neb jedni tak, druzí onak definiují pojem kapitálu.

1. — a) Slovem kapitál označili jsme ve předchozím §. statky hospodářské, kterých užíváno jest ku další výrobě. Jsou statkové, kteří jenom proto jsou statky, že výrobě slouží, nemajíce jiné způsobilosti a jiné platnosti pro člověka: nástroje, stroje, pomocné látky, polotovary. Avšak jsou statkové, kterých i k výrobě i ke spotřebě, ku bezprostřednému ukončení potřeby užiti lze, jako na př. uhlí, jímž lze vytápěti stroje, ale také ložnice; pozemek, který lze obdělávati jako role aneb upraviti jako park. O kapitálové vlastnosti takových statků rozhoduje ustanovení toho, komuž nad nimi určovati náleží. Jsou tudíž kapitálem všechny statky, které slouží za technické pomůcky výroby, ať už tak děje se podle povahy jejich aneb po určení majitelově. Kapitál

v tomto slova smyslu jest pojmem druhovým (kategorií), který plyne z podstaty hospodářství, a kteréhož odstraniti nelze, leda s samým zrušením pojmu ekonomie; kapitál jest logickou kategorií ekonomickou. Kapitálem jsou tudíž následující, za příklad uvedené statky: stroje, nástroje, pomocné látky výrobní jako barviva, topivo, svítivo; suroviny, polotovary, pozemky, budovy tovární, písárny, krámy, peníze věnované koupi surovin a pod. nebo placení mzdy atd. (Srv. o tom studie: G. Ricca-Salerno, Sulla teoria del capitale.)

b) Avšak v národním hospodářství moderním, zbudovaném na právních základech shora vyložených (§. 15.), kde statkové jsou v soukromém vlastnictví jednotlivcův a kde výroba dělena jest, má pojem kapitálu rozsah ještě další. Vlastníku netřeba, aby sám výrobně činným byl, chce-li pomoci statků, které má, nabytí nových, nýbrž může jich sobě nabytí právním jednáním z hospodářského obchodu (půjčování na úrok, pronajímání). Kapitálem jsou pak nejenom technické pomůcky výrobní, kterými vyrábějí se nové statky, nýbrž kapitálem jsou veškeré statky hospodářské, které slouží k nabývání jiných statkův ať už nově vyráběných čili nic. Kapitál v tomto slova smyslu není kategorií, která by přímo z podstaty hospodářství vyplývala, nýbrž má základ svůj v historickém vývoji a nynějším stavu právního řádu; a proto praví se, že kapitál v tomto smyslu jest kategorií historicko-právní. Kapitálem na př. jsou

podle toho i následující statky: peníze úročné, domy nájemné, pronajaté parky a j.

2. Někteří ekonomisté (Fr. Hermann, Staatswirtschaftliche Untersuchungen 1832, a obzvláště C. Knies, Geld und Credit 1873) ne bez oprávnění přikládají pojmu kapitálu významu ještě širšího, právě, že specifickým rozdílem, který ze statků hospodářských činí kapitál, není výrobní určení statků, nýbrž nahromaděnost jejich v majetku a způsobilost k ukojení budoucí potřeby. Jsou tedy kapitálem všechny statky, které pro ukojení budoucích potřeb nahromaděny jsou v majetku jednotlivcově. Takž kapitál zavírá v sobě dvojí skupinu statků kapitálových:

a) statky, které jsou k ukojení budoucí potřeby pomocí výroby nebo nabývání nových statků; tuto skupinu nazýváme kapitálem výrobním;

b) statky, které jsou k ukojení budoucí potřeby bezprostředním užíváním; tuto skupinu nazýváme kapitálem úkojným a náležejí k ní na př.: zásoby všeho druhu úkojných statků spotřebných i užitných, domy obydelné, zámky, parky, zásoby hotových peněz, látky šatné a pod.

Ani při kapitálu výrobním ani při úkojném nic na tom nezáleží, zdali užívá neb užije se ho skutečně k ukojení budoucí potřeby; jediné na tom záleží, že majitel jej má, že dána možnost, jím budoucí potřebu ukójiti. Tím liší se kapitál výrobní od pojmu kapitálu pod čís. 1. lit. b. vyloženého, s nímž jinak se shoduje. Kapitálem jsou tedy na př. peníze po léta

uschované nebo zakopané, jež úroku nenesou, kapitálem jsou zámky velmožů po léta neobývané a j.

Stanovení a dělení pojmu pod č. 2. právě uvedené po soudu našem jest netoliko vědecky správnějším, nébrž také lépe porovnává se s smyslem, kterýž obecnou mluvou dáván jest slovu kapitál. Proto pojímáme kapitál ve smyslu právě vyznačeném, lišíce ovšem kapitál úkojný a kapitál výrobní, a ten celkem asi shoduje se s pojmem vyměřeným pod č. 1. lit. b. Valná většina ekonomistův jest jiného rozumu držic se užší, na prvém místě (1. b) řečené definice. Staré bludy, vedle kterých kapitálem považovány jsou také statky nehospodářské, jako: zdraví, cvičenosť, krása, stát a j. nejsou ještě nikterak vypleny.

*§. 19. Ekonomicko-právní vztahy hospodářů
ke statkům.*

I. Opírajíce se o význam pojmu kapitálu v předchozím §. pod č. 2. právě rozvinutý, dovedeme pomocí pojmu majetku snadno vyložití pojem důchodu. Majetkem neboli jméním nazýváme souhrn hmotných statkův a jiných hodnot, které náležejí určitému hospodáři, jsouce jeho ne pouze právně, nýbrž i po hospodářsku; tak hodnota statkův někomu daných úvěrem resp. hodnota pohledávky jest věřitelova, byť i třeba vlastnické právo k statkům náleželo toho času dlužníkovi; statky úvěrem obdržené nejsou po hospodářsku majetkem dlužníkovým, jakkoli třeba

po právu jest vlastníkem jejich. Ekonomický význam slova majetku, jehož tuto se držíme, liší se tudíž od právního významu slova toho. Veškeren majetek jednotlivcův dělí se pak po soudu našem ve dvě části: *a)* statky, které nahromaděny a přítomné spotřeby ušetřeny jsouce hodí se k jakémukoliv ukojení potřeby budoucí — a ty statky označili jsme právě jako kapitál; *b)* statky, kteréž ať už přičiněním kapitálu nebo bez přičinění jeho, prací na př. aneb darmo, čas od času do majetku docházejí, a kterých hospodář spotřebiti může pro ukojení běžných, přítomných potřeb, aniž ubylo dosavadního kapitálového majetku jeho. Tuto část majetku nazýváme důchodem. Mluva obecná stotožňuje zhusta majetek neboli jmění prostě s majetkem kapitálovým nedbajíc druhé části majetku: majetku důchodového; také literatura národohospodářská jest v přičině té podnes skoro veskrz málo jasna a důsledna. Pro vyměření důchodu potřebí jest, aby vyšlo se od kapitálu, kterýž hospodář v určité době měl (na př. dne 1. ledna 1882), aby spočítaly se veškeré hodnoty do určité druhé doby (na př. dne 1. ledna 1883) do majetku došlé a z něho vyšlé, aby celkový majetek druhého času vyšetřen a od summy jeho odečten byl kapitál prvního času v majetku byvší. Důchodem jest tedy souhrn statkův, jež v určité periodě, z pravidla roční, do majetku hospodářova dojdou a kterých on spotřebiti smí, aniž dost málo kapitálového majetku pozbyl. K důchodu náležejí tedy:

a) všechny statky nebo lépe hodnoty, kteréž jako

čisté výtěžky výrob docházejí do majetku vyrabitelova, ryzí úrok kapitalistův, mzda dělníkova a j.; *b)* darem obdržené, nalezené, vyhrané statky; *c)* skutečné nebo možné užívání kapitálu úkojného a to zajisté tímže právem, jako k důchodu počítají se platy obdržené za užívání kapitálu (parků, zahrad, bytů) jiným poskytnuté; okolnost ta pro bernictví má velikou důležitost. Rozumí se, že jako k důchodu počítají se čisté toliko výtěžky, na kolik jde o výrobu činěnou pomocí kapitálu výrobního, tak i při vypočítávání důchodu, jenž záleží ve skutečném nebo možném užívání kapitálu úkojného, hleděti sluší k spotřebování neb umenšení, kteréž kapitál stihne. Ize tudíž hledíc k vypočtení právě učiněnému lišiti *a)* důchod pocházející z výrobní činnosti, který jeví se odměnou za jakékoli přičinění výrobní, na př. za odpovědné vedení výroby (zisk), za spolupůsobení pracovní (mzda), za propůjčení kapitálu, užiteků kapitálových k výrobě cizí (úrok). Všecek toho druhu důchod slove původním, protože pochází přímo z tvůrčího přičinění výrobního; *b)* důchod, jenž pochází z bezplatného převodu jakýchkoli statků na jiné osoby; ten jest důchod odvozený; *c)* důchod užívací, jenž plyne z kapitálu úkojného, nechať ten vzniknul z důchodu původního aneb odvozeného.

Podle toho co uvedeno, nelze tedy mluvit o hrubém a čistém (ryzím) důchodu, neboť plyne z vyloučeného pojmu, že každý důchod jest důchodem ryzím. Kategorie ryzí a hrubý jsou atributy výtěžku nikoli

důchodu. Ale mluvíti lze o vázaném a volném důchodu; vázaný jest důchod, jehož třeba naložiti na ukojení potřeb existenčních; on fysickou nutností nebo mravem a ohledy společenskými vázán jest na určité užití (srv. §. 2.); volným jest důchod, jehož přebývá přes důchod vázaný.

Od důchodu liší se podstatně příjem; ten jest každý příbyt statků do hospodářství, ať rozmnožuje majetek čili nic: cena za prodané zboží, vypůjčené statky, zisk z bursovních spekulací, vyhrané peníze, přijaté úroky nebo nájemné i s quotami amortisačními, splacené zápůjčky, náhrady z assekurací a mn. j. Opakem příjmu jest vydaj t. j. každý úbyt statkův ať již zmenšuje majetek čili nic: darem dané i zapůjčené peníze, ztracené statky, statky jako náklad výrobní vydané, placené úroky a nájemné a mn. j. Účet příjmův a vydajův zobrazuje toliko rozsah hospodářství a obrat statkův v něm se udávšíc; o výsledku, zdaru nebo nezdaru hospodářské činnosti obraz podává teprv účet a rozvaha na důchod.

II. Místnějšiho rozboru vyhledává tolikéž pojem výnosu a souvislost jeho s pojmem důchodu. Summa hodnot, kterých hospodář určitou výrobní činností nabyt, nazývá se výtěžkem neboli výnosem hrubým. Hrubý výtěžek — předpokládáme-li, že hospodářství má úspěchu — zavírá v sobě:

1. hodnotu všech statků, kapitálu i práce, jejichž konsumce bylo potřebí, aby statek vyroben i na trh připraven byl; tak na příklad: spotřeбенé suroviny

a pomocné látky, hodnoty, které představuje opotřebování kapitálu pevného, hodnoty, kterým zjednáno bylo pracovního spolupůsobení třetích osob (mzdy) a j. (Srv. nedávno vyšlý spis: *Intorno al costo relativo di produzione come norma per la determinazione del valore* — osservazioni di Leone Wollemborg).

2. další přebytečné hodnoty, které sobě hospodář účtuje jako důchod.

Hodnoty pod čís. 1. uvedené nazvány jsou nákladem výrobním, hodnoty pod čís. 2. uvedené čistým (ryzím) výtěžkem. Ryzí výtěžek jest tedy rozdílem mezi hrubým výnosem a nákladem výrobním. Čistý výnos jest výsledkem výroby, tím co vynáší určitá výroba, kterou sobě ad hoc jako samostatnou představujeme. Uvedeme-li čistý výnos u vztah k osobě hospodářově, objeví se nám jako důchod. Každý čistý výtěžek je důchodem, avšak ne každý důchod jest čistým výtěžkem (důchody z darův, almužen, nálezů, důchody z kapitálu úkojného).

Náklad výrobní, kterýž učiniti jest jednotlivému hospodáři a který vyskytuje se v účtech jeho, zavírá v sobě třeba částice, které jiným hospodářům jsou důchodem: jako kapitál obrácený na mzdu, kterým spolupůsobení cizí práce při výrobě zakupováno jest, na úrok, jímž spolupůsobení cizího kapitálu při výrobě zakupováno jest. Tomu tak nebylo, dokud práce resp. pracovníci nebyli svobodnými (otroctví) a dokud nebylo půjčovního kapitálu (starověk).

Považujeme-li souhrn všech v národním hospodářství sloučených vyrabitelů jako celek, a tážeme-li se, který jest ryzi výnos té celkové výroby jeho: odpovíme, že summa čistých výnosů pojedinych hospodářů zvýšená summou těch částic individualných nákladů výrobních, které představují důchody jiných hospodářů (mzdy, úroky). Důchod národní roven pak bude součtu: tohoto čistého výtěžku národní výroby, důchodů plynoucích od kapitálův úkojných a důchodů vzniklých od nálezů, výher, darů, tributův a j. nakolik z ciziny pocházejí.

Výrobní náklad jednotlivců, kterýž jest důchodem jiných hospodářů, jest tedy nákladem výrobním toliko se stanovíště pojedinych hospodářů (výrobní náklad soukromohospodářský), kdež ostatní částice nákladu výrobního jsou nákladem výrobním i se stanovíště celku národohospodářského (výrobní náklad národohospodářský).

§. 20. *Druhy a vznik kapitálu.*

Jako statky vůbec, rozděluje se i kapitál výrobní — a ten té chvíle především máme na mysli — na užitný a spotřebný, podle toho jak funkce výrobní se ho dotýká. Kapitál užitný slove kapitálem pevným; on dopouští trvalého, opětovaného užívání při výrobě; jenom pomalu se opotřebuje a hodnotou svou jenom po částech přechází do nových výrobků (nástroje, stroje, dílny, písárny, vozy, domy čin-

žovní a j.) Kapitál spotřebný slove kapitálem oběžným; on rázem všecek vrhá se do metamorfosy výrobní a hodnota jeho přechází zcela do nového výrobku (suroviny, polotovary, zboží kupců, topivo strojní, světlo tovární a j.) Penize celku národohospodářskému jsou kapitálem pevným, jednotlivému hospodáři však jsou kapitálem oběžným. Kapitál pevný nezměněn tkví poměrně pevně v rukou vyrábětelových, kdežto kapitál oběžný, měně rázem vnější roucho svoje, obíhá obchodem hospodářským. Kvantitativný poměr, ve kterém nalézají se oba druhy kapitálu v jednotlivém hospodářství, různí se podle zvláštní povahy výroby a podle dočasné techniky; avšak poměr ten jest pro hospodářské postavení a význam výrob velice důležitým. Výroby o převládajícím kapitále oběžném jsou rázu pohyblivějšího a přizpůsobí se snáze změnám v poptávce a technice (tržba), kdežto hospodářství výrobní o převládajícím kapitálu pevném takové změny a přechody prováděti nedovedou než s velikými oběťmi a tudíž citelně stížena jsou každým zvratem obchodu (orba, hornictví, hutnictví a j.)

K otázce: čím kapitál vzniká, odpovídá theorie ještě podnes velmi zhusta, že spořením. Kapitalisace, tvoření kapitálu, jeví se pak ana oděna jest jakousi září ekonomicko-mravné zásluhy. Než kapitál tvořen bývá tím, že část důchodu ušetřena jsouc spotřeby úkojně věnována je další výrobě. Aby kdo kapitál tvořiti, kapitalisovati mohl, jest zapotřebí:

1. aby bylo důchodu, jenž převyšuje náklad na ukojení potřeb existenčních (důchodu volného);

2. aby tento přebytný důchod ušetřen byl okamžité spotřeby úkojně;

3. aby věnován byl — na kolik jde o kapitál výrobní — další výrobě (výrobnímu užívání nebo spotřebení).

Nazveme-li ušetření, o kterém pod č. 2. stala se zmínka, spořením. lze prohlásiti spoření za jednu z podmínek pro vznik kapitálu. Kde nebývá důchodu volného, jest kapitalisace zajisté věci velice nesnadnou ba nemožnou, kdežto za ohromného důchodu volného kapitalisuje se hravě. Summa důchodu je zajisté vždycky mezi veškeré kapitalisace. Jest tudíž tvrzení, že kapitál vzniká strádáním spořících hospodářův a že zisk kapitálový není než zaslouženou odměnou za minulé strádání jejich, jednostranným a nesprávným a způsobilo trpkost i posměch socialistův.

KAPITOLA DRUHÁ.

NÁRODOHOSPODÁŘSKÁ ORGANISACE VÝROBY.

§. 21. *Dělba práce.*

Leckteré činnosti výrobní vyhledávají pro rozsáhlost aneb obtížnost daného úkolu sdružení pracovních sil v ten smysl, že více pracovníků zároveň zaměstnáno jest týmže způsobem a za týmž účelem (kácení stromů, zvědáni břevna, stavba, orba). V takových případech mluví se o prostém sdružení práce. Avšak hospodárnost vedla, jak v §. 6. již naznačeno bylo, ku pospolitě výrobní činnosti toho způsobu, že jednotlivci náležející ke skupinám stále se šířícím (rodina, rod, národ, všecko člověčenstvo) rozdělili se o určité výroby a práce výrobní jim výhradně se oddávající a pak teprve hotové výrobky druh s druhem vyměňující. Lidé tudíž sloučení jsou ve skupiny k pospolitě výrobě, ke sdružení práce, ale nikoli tak, že by jako při prostém sdružení druh druhu při téže práci pomáhal, nýbrž že

výroba jednotlivých statkův, jichž potřeba veškerosti vyhledává, jest jakoby přikázána jednotlivým členům skupiny. V tomto případě mluvíti lze o složitém sdružení práce, avšak jest obyčejem, nazývati národohospodářský zjev ten dělbou práce. Národohospodářská výroba, která na dělbě práce založena jest, slove výrobou dělenou, a třeba míti na mysli, že paralelně s dělbou (specialisováním) práce také kapitál dělen (specialisován) jest.

Dělba práce nesmírně prospívá i ekonomice i technice výroby; hospodářský prospěch její vyváží náklad spojený s nezbytnými směnami a s komplikacemi směnu provázejícími (nadsazené stesky socialistů do tržby). Za to však dělbě práce nenedostává se náchylnosti, ohroziti fysický i duchovný zdar a blahobyt individua a dokonalý, všestranný vývoj jeho; v kollisích toho druhu hospodárnosti, prospěchům ryze hospodářským jakož i technickým zajisté sluší ustoupiti před ostatními interessy lidskými, kterým výroba toliko služebníkem aneb prostředkem jest (srv. §. 1. a 17.)

Výhody, které z dělby práce pocházejí, shrnouti lze v tyto punkty:

Pracovníci stálým opětováním téhož výkonu stávají se obratnějšími (pilníkár, cvočkár, špendlíkář, cihlář a mn. j.); obratnosti takové, obzvláště dokonalější vyvinutost a přizpůsobilost jednotlivých orgánů (ruky) přecházejí děděním s generace na generaci.

Lze využití nejrozmanitějších sil a schopností pracovních oddělením obtížnějších a namáhavějších

výkonův od snadnějších a méně namáhavých. Ženy, děti a starce, slabochy a slaboduché lze tudíž při výrobě zaměstnávat s úspěchem. Talentovaní mohou setrvati při činnosti, pro kterou zvláštní nadání mají.

Čím jednodušší jsou porůzné dílné výkony jednotlivců, tím snáze a rychleji lze naučiti se jim (malý náklad na vyučenou — časnější vydělávání).

Pojedíný vyrabitel ušetří: mnoho času, nemuse ustavičně střídati nástroje, jeden z ruky dáváje a druhý bera; mnoho kapitálu, nemuse opatřen býti všemi nástroji potřebovanými ku celkové výrobě. Za to nástroje (kapitálu), jehož užívá, stále a důkladně využito jest. Méně nástrojův i surovin zmaří se pokusy a cvičením (učňů).

Mnohé výkony vykoná jeden s rovným úspěchem a snad jen málo větším nákladem pro sebe i pro kolikeré jiné (posel, pošta, obecní pastucha, hlídač, strážník, úředník, mincovna).

Jakož lze lépe využití netoliko zvláštní schopnosti jednotlivcovy, nébrž i zvláštních výrobních způsobílostí kapitálu jeho (pozemků, na př.: výhradné pěstování révy vinné na dobré půdě, na které by vlastník bez dělené výroby pěstovati musil snad i pšenici, oves a j.), tak lze i lépe využití zvláštních výrobních způsobílostí národův a pásem zemských mezinárodní dělnou práce (průmyslná Anglie zaměnuje průmyslové výrobky za maso a obilí americké, za vlnu austrálskou, za čaj čínský atd. Vel. Britanie má 35 mil. obyv. a ti do roka spotřebují 68,5 mil.

hektolitrů pšenice; ale domácí výroba pšenice stačila by jen pro 16 mil. obyv.)

Zjednodušení výkonů jednotlivcům připadajících vedlo k vynalezení a užívání strojů, neboť dělbu práce učiněny mnohé výkony tak prostými a mechanickými, že bylo na snadě nahraditi sílu lidskou jakoukoli silou mechanickou. Usnadnění, zlacnění a zlepšení výroby, úspěchy ekonomické i technické, kteréž vůbec jsou vymoženostmi dělby práce, nad jiné při užívání strojů do očí bijou. Užíváním strojů zbavení jsou lidé přemnohých namáhavých i nezdravých prací; užíváním strojů docíleno největšího využití všelikých pracovních sil lidských (dítky) jakož i kapitálu (surovin, na př. cukrovarnictví), největší stálosti, rychlosti jakož i stejnoměrnosti a akkuratessy výroby (srv. o tom: Luigi Cossa, *První elementy di economia politica*).

Na krátkou summu uvedeny záležitosti tedy zásluhy dělby práce v technickém usnadnění a zdokonalení jakož i v laci výroby a výrobkův.

Ale jako při všech věcech lidských i při dělbě práce nacházíme pod skvělou lící tmavý rub; dělba práce provázena jest i neblahými účinky, ku kterým dohání hospodárnost v sobectví zvrhlá a ostatních interessův lidských nehledící. Možné i skutečné nepříznivé účinky dělby práce uvedeny jsou tuto:

Výtečná dovednost pracovníkova v jediném úzkém oboru činnosti výrobní jeví se s jiného hledišťe jako přílišná jednostrannost; z té pochází obtíž, změnití jedno odvětví výrobní za jiné výnosnější a závislost

na zdaru jediné speciality výrobní ba i na zdaru jediného závodu, který v širém okrese snad jediným jest, a na přízni majitele jeho.

Virtuosita v jediném oboru výrobní činnosti jde za často na účet zdraví lidského a povšechného vy cvičení a vzdělání těla i ducha; tak děje se zvláště tam, kde snadné vyučení láká již i nedospělé k vý- dělkové činnosti, aniž tělo jak náleží se vyvinulo a duch i srdce vzděláno bylo. Dělník, jenž od útlého mládí po celý život jenom sází hlavičky na špendlíky, nebo jenž po čas života spojuje přetrhané nitky na stroji pra- dacím, zůstává slabochem; dělník, kteréhož povolání od mládí nutí ku stálému sedění o sklopené hlavě a shrbeném hřbetu nebo ku vdechování prachu a otravných výparů, záhy ochuraví a zmírá (souchotinářští pilníkáři ve strojárnách, brusiči ve sklárnách a j.) Slabota i chorobná dispošice organismu přenáší se na potomky, a obyvatelstvo velikých okresův obdrží určitý typus pathologický (srv. výpovědi anglických továr- ních inspektorův a výzkumy anglických enquêt parla- mentárních; srv. spis M. Popper, Lehrbuch der Ar- beiterkrankheiten und Gewerbehygiene).

Jednoduchost a mechanickost výkonů pracovních, ku kterým dělená výroba vede, působí duchovné otupění pracovníků; tím více zajisté tak se děje, čím delší jest den pracovní (14, 16 ba i 18 hodin). Ve- škera ušlechtilejší rozkoš životní jest pak vyloučena; fysická zemdenost a duchovná otupělost vznikší z věčně jednotvarné činnosti zamezuje další vzdělání, interesse a péči o vlastní rodinu a účastenství v zá-

ležitostech veřejných jsouc přístupna jedině silným smyslným draždidlům (alkoholismu, smilstvu).

Výhoda shora na druhém místě uvedená až příliš často obrátila se ve zlo. Hojně zaměstnávání žen a dítek vedlo leckde k velikému mravnímu zpustnutí dělnictva, neboť roztržtšen veškeren rodinný život a tím zmařeno mravní vychování dítek (smutná potřeba opatroven; zaměstnávání dospělých a nedospělých lidí obojího pohlaví v jedné místnosti tovární; srv. vypsání mnohých děsných skutečností ve spise Alphons Thun, *Die Industrie am Niederrhein und ihre Arbeiter.*) Také fysické prospívání dítek již od samého početí zaměstnáváním žen ohroženo jest; i hospodářské postavení dělníků zhoršuje se konkurrencí dítek s rodiči a žen s muži.

Zavedení strojů ničí existenci drobných samostatných vyrabitelů rukodělných (starý stav měšťanský, viz §. 15.) a připravuje na čas i dělníky o zaměstnání. Za to jako houby po dešti, vyrůstají jako komoňstvo velevýroby mnohé pochybné existence zahálčivých kramářův a detailistů (srv. Schmoller, *Das deutsche Kleingewerbe*).

Nelze vůbec upříti, že dělba práce ve mnohých případech odhala práci to co jí dodává příjemnosti a utěšenosti: zálibu ve zdaru a prospívání vlastního díla rostoucího pod rukama vyrabitelovými a že člověka ponížila na mechanické příslušenství stroje. A co jest platno člověku — praví evangelisté (sv. Mat. XVI. 26., sv. Mar. VIII. 36., sv. Luk. IX. 25.) — by všechn svět získal, své pak duši by uškodil

aneb sám sebe zmrhal! Společnost sama a jednotnost její, jednotná kultura, jednotné idealy ohroženy jsou bezohledným rozlišováním prací a povolání. »Běda národu, ve kterém jediné právníci mají cit právní, jediné úředníci smysl politický, jenom stále vojsko válečnou odvalu, jenom kněží náboženství, a kde rodiče veškery starosti vychovavací ponechávají odborným vychovatelům!« Pak hrozí nebezpečí, že společnost roztrhne se v části, ze kterých jedna druhé se odcizí, jedna druhé nerozumí, jedna druhou nenávidí a považuje za sobě nebezpečnou. Snad není přepjata obava, že dělba práce do všech konsekvencí prováděná i ku fyziologickému differencování (rozlišování), ku tvoření nových specií mezi lidmi základy dává. Ukazují přírodní vědy, že každý organ stále a ne příliš užívaný velice se vyvíjí a sílí (ruce), že však organy a mohutnosti zakrňují a chřadnou (mozek), jestliže jich cvičeno a užíváno není, a že takováto nabytá vyvinutost nebo zakrňlost organu převádí se dědictvím s rodičů na děti, s pokolení na pokolení.

Proti takovýmto pohromám, které společnosti hrozí z bezohledně důsledného provádění dělby práce, ochráncem vystupuje stát a zákonná opatření jeho. Není-liž obecná povinnost ku návštěvě škol po delší dobu, neb obecná povinnost branná, povinnost býti porotcem neb obecním zástupcem velikým prohrěšením proti zásadě dělby práce a více nebo méně zdařilou reakcí proti ní? A což zákony, kterými zapovídá neb obmezuje se zaměstnání dítek a žen

při výrobě (srv. rakouský zákon živnostenský a osnovu nového zákona živn. z r. 1880; Švýcarsy, Anglie)? Podobné účinky mají zákony, které stanoví maximalnou délku dne pracovního pro všechny dělníky tovární, zákony o prázdní nedělní, a snad někdy konsekvencemi svými také všeobecné právo hlasovací a j.

§. 22. *Podmínky a meze dělby práce.*

Praveno shora, že dělba práce jest důsledkem a úkazem pospolitosti hospodářské výroby. Porůzní hospodáři berou na se určité činnosti předpokládajíce jako po úmluvě mlčky učiněné, že jiní ujmou se ostatních výrob, tak aby na konec bylo tu všech statků, kterých jednotlivec potřebuje a směnami sobě opatřuje. Aby všechny ty nezbytné podílné výroby vedle sebe existovaly, jest tedy všeobecnou dělby práce podmínkou, která ze samého pojmu jejího vyplývá a jím už položena jest. (Kdo výhradně tkalcovstvím zabývá se, hladem by zahynul, kdyby nebylo rolníka, bos by chodil, kdyby nebylo ševce atd.; rolník zase neměl by šatu, kdyby nebylo tkalce a pod. Tísně vyrabitelů, když ti, kteří jim do rukou pracují, vyrábějíce suroviny nebo polotovary, zanechají výroby pro krise nebo špatné hospodaření. Politicko-ekonomické souvislosti a odvislosti — konjunktura, srv. §. 59.)

Pro trvalý zdar dělby práce potřebí jest, aby bylo

stálého dorostu pracovníků v jednotlivých dílných výroбах cvičených a jim se věnujících, kteří nahrazují zemřelé, invalidné a sběhlé. (Tak zv. zásada trvalosti díla.) Obvyklá dědičnost povolání v té příčině jest velice důležitou národohospodářskou skutečností, kterou jak náleží oceniti dovede, kdo zakládá nové výroby dílné a nemá po ruce pracovníků již vycvičených, o zděděných snad už schopnostech.

Z pojmu pospolité výroby o dělené práci jde další podmínka pro existenci a pokrok dělby práce. Čím více vzrůstá zajisté soubor těch, kteří druh na druhu spoléhající dílně vyráběti mohou, tím více dělba práce postupovati, tím více výroba specialisovati se může. V odlehlé vesničce horské užíví se výhradnou odbornou činností svou sotva krejčí nebo švec, nerci-li holič, nebo zlatník nebo dokonce oční aneb zubní lékař. Jinak u velikých městech. Možnost odbytu vyráběných statků (výkonů nebo věcí) určuje zajisté postup dělby práce. Nezáleží toliko na místní blízkosti (sousedění) nébrž i na komunikaci (dopravě osob, statkův i zpráv); záleží slovem na možné směně podílně vyráběných statkův a protože místní středisko, ve kterém po právu nebo mravu dějí se směny se strany hospodářův určitého místního obvodu, slove trhem, říci lze, že rozsah dělby práce spravuje se rozsahem okresu tržního nebo synekdochicky řečeno rozsahem trhu. Ohromná důležitost dopravnictví tu do očí bije, ale tolikéž význam jednotnosti potřeb a způsobů jejich ukojení, o kterou přičiňuje se pokračující jednotnost vzdělání lidského. Dělba práce

tedy zajisté při výrobě statků, které nejobecnějším potřebám slouží a které další dopravu a delší přechování snesou, nejvíce vyvinuta bude (průmysl textilný a kovový).

Dělba práce na pevnou mez naráží při výrobních činnostech, které z jakýchkoli příčin, jmenovitě pro poměry přírodní, nejsou nepřetržitými. Pro dělníky na př., kteří by dovedli jenom buď seti, buď žati, buď orati, nebo jenom led sekati nebo po řekách plaviti, není trvalého zaměstnání; podobně vedlo by se lidem, kteří dovedli by jenom cítiti boty, čistiti šaty, uklizeti pokoje atd. Proto zvláště při orbě a při pracích domácích rozlišování práce nesáhá tak daleko jako při průmyslu, tím méně že jednomu člověku poměrně snadno lze naučiti se rozličným výkonům. Kde této právě uvedené možnosti není, třeba ovšem odborným pracovníkům, kteří stálého zaměstnání míti nemohou, nahraditi zvýšenou mzdou také výživu v dobách prázdne (zedníci a j.), aby ta která species výrobní činnosti vůbec zachována byla.

§. 23. *Organisace výroby.*

Před námi jest nyní obraz pospolité výroby národohospodářské, na kterém dělba práce jako způsob, hospodárnost jako tvůrce té pospolité výroby před oči vstupuje; obraz ten v rozdíle druhém dále proveden bude vymalováním procesu směnného, kterýž jak řečeno nepominutelným jest doplňkem

dělby práce. Ale jedna ještě otázka jest nerozřešena: kdo v politické ekonomii na se bere dokonalejší a dokonalejší zařízení a provádění dělené výroby, kdo dělbu práce osnuje a podniká jsa odpovědným za zdar i nezdar její? Aby k otázce té přesně odpověděno bylo, třeba sobě na paměť uvéstí právní základy hospodaření moderního, třeba na myslí míti, že statky hospodářské vyjímajíc malý počet statků z právního obchodu vyloučených, jsou podrobeny volné dispozici hospodářů (soukromé vlastnictví, volné převádění statků), že jednotlivci o své práci volně rozhodovati a ji dle libosti zadávati mohou (svoboda smluvní) a že statky přecházejí dědictvím na potomky vlastníkův. Avšak dále uvažovati sluší skutečný, právním řádem chráněný stav věcí; tu vidíme, že statky nejrozmanitějším způsobem jsou rozděleny mezi jednotlivce; nestejně rozdělení statků vzniklé a plativší v dobách jiného právního, politického, hospodářského i společenského řádu (středověk) zachováno jest po veliké části (nikoli zcela — viz na př. vyvazení pozemků); moderní právní řád dává jednotlivcům možnost, aby kapitálový majetek svůj po předcích zděděný nebo nově získaný do nekonečna rozmnožovali, ale též dopouští, aby ho docela pozbyli (darovali, prohospodařili; výjimka ve fideikommissích). Tak vedle osob kapitálem nejrozmanitějších rozměrův opatřených nacházíme osoby všeho majetku kapitálového prázdné, odkázané na důchod dobývaný výhradně prací, kterouž jiný po svém určení a výběru jim vykáže a od nich za plat sobě zjedná.

Jde-li tudíž o výroby, ku kterým kapitálu potřebí jest — a tu zajisté v první řadě jsou výroby hmotných statků — visí přijetí a provádění dělené výroby, výroby pro směnu neboli pro trh, jedině na vyrábětelích kapitálem opatřených; vyrábětelé kapitálu prázdni jeví se odvislými pomocníky, kterým spokojiti se jest kterýmkoli daným úkolem výrobním. Vlastní prospěch vede kapitalisty k tomu, aby vyráběli hledíce povždy největšího zisku odbytem výrobků, ve kterých kapitál jejich tkví; proto jest jim voliti pro výrobu statky, jež dovedou státi se spotřebitelstvu hodnotami užitnými, aby dosáhly odbytu a obliby, a proto jest jim osnovati a zdokonalovati dělbu práce, aby domohli se zmenšení nákladu výrobního a zlepšení výrobků. Popud, který jednotlivý kapitalista k tomu má, je tím větší, že konkurence ostatních každé nedbání a chabnutí, každé prohřešení proti zásadě hospodárnosti a proti vkusu a potřebě konsumentů na něm tresce ztížením nebo pozbytím odbytu, t. j. ztrátou majetkovou. Kapitalisté výroby se ujímající jsou tudíž sami odpovědnými za hospodářské počínání svoje a za vedení výroby; na nich spočívá risiko výroby; oni ne pouze sklizují užitky (zisk), neb i po případě stížení jsou ztrátami, které z nezdaru výroby a odbytu pocházejí. Svému vlastnímu prospěchu sloužíce, dbají kapitalisté největší hospodárnosti při výrobě a tím obecnému prospěchu spotřebitelstva slouží.

Kolem kapitalistů nebo jak metonymicky praví se kolem kapitálu kupí se vyrábětelé kapitálu nemající

nabízejíce práci svou ke službám výrobním za nějaký, doposud z pravidla pevně napřed vyměřovaný podíl výtěžku. Vyrabitelé-pracovníci podrobeni jsou vedení vyrabitelů-kapitalistů; tito jim úlohy při výrobě přikazují. Jakož ale vyrabitelé-kapitalisté baží po výrobách, ze kterých kyne největší prospěch (zisk) opouštějíce výroby nevýnosné, tak i vyrabitelé-pracovníci volí a vyhledávají vyrabitele-kapitalisty, kteří jim za práci poskytují většího podílu z výtěžku (mzdy).

Vyrabitel-kapitalista, který kapitál a práci jiných slučuje, aby na vlastní risiko vyráběl hospodářské statky pro směnu nazván jest podnikatelem; výroba jeho slove výrobou podnikatelskou, výrobní závod jeho podnikem. Podnikatelem tedy není, kdo vyrábí, byť i s personalem sebe větším a za dělby práce sebe podrobnější, toliko pro vlastní spotřebu (římští velkostatkáři, středověcí velmožové). Podnikatelem není dělník nebo ředitel závodu, jenž s cizím kapitálem na cizí risiko pracuje. Nedokonalými podniky nazývá novější spisovatel ty, »při kterých podnikatel (jako na př. řemeslník) toliko kapitál (suroviny, nástroje, dílny) a pracovní síly zjednává a pohotově má čekaje zakázky«; kdežto při dokonalém podniku vyrabitel nečeká teprve zakázky, nýbrž ji předchází vyráběje zboží na neurčitý prodej, na spekulaci jako z valné části továrníci činí. Pro úplnost již tu vylknuto budiž, že nic na tom nezáleží, jest-li kapitál při podniku činný majetkem podnikatelovým nebo kapitálem vypůjčeným (cizím); jako podnikatel cizí práci k sobě poutá za odměnu, tak i k sobě poutá

cizí kapitál za podíl výtěžku odměnou daný (úrok). — Velice trefně přirovnává Schäffle podnik k výrobnímu tělesu, které samostatně vznáší se společenským všimnáním; dráhu jeho určuje přitažnost nejvyššího zisku a odpudivost hrozících ztrát a na dráze té cizí práci a cizí kapitál týmiž silami tu k sobě od jiných podniků přitahuje, tu k jiným podnikům odpuzuje.

Pro hospodářskou povahu podniku jest jedinstejno, nechat kapitál podnikový jest majetkem jediného podnikatele, nebo nechat jemu zčásti svěřen jest jinými (tichými společníky, věřiteli, nebo nechat netoliko kapitál, nýbrž i vedení podniku náleží jakémusi souboru osob (veřejná, akciová společnost), nebo nechat nakonec nějaká obec jest podnikatelem. Za to ovšem pro hospodářskou dovednost podniku jest forma podniku velice důležitou skutečností. Osobitý podnikatel jediný poután jest vlastním interesem k podniku, svým rozumem spravuje se a sobě samému odpovídá má volnost jednání a hbitost, které vyhledávají leckteré podniky, obzvláště podniky rázu více spekulativního. Té volnosti a hbitosti nedostává se podnikům akciovým, společenstvům výrobním a obcím; správcové podniků těch nebývají projati onou ekonomickou snaživostí, která charakterisuje osobitého podnikatele. Za to podniky akciové a obecné dovedou sobě zjednatí síly kapitálu, které zřídka kdy jednotlivcům jsou k službám a kterých velikolepé podniky druhdy vyhledávají. Proto podniky ne tuze spekulativní, ku kterým třeba

velikého kapitálu a jejichž výrobní činnost skládá se z řady prostých, stálé kontrole přístupných výkonů, dobře hodí se akciovým společenstvem a rovněž tak dobře i obcím (podniky dopravní a leč které podniky bankovní: železnice, hypotheční banky, spořitelny); podnikatelské činnosti jednotlivců zase hodí se výroby rázu více spekulativního, výroby složitě, stálého a rozmanitého zasáhání vyhledávající (orba; tržba, valná část průmyslových výrob).

Tak výroba v hospodářství národním po veliké části spočívá na základech ryze hospodářských; hospodárnost rozhoduje o vzniku a trvání, o způsobu a směru výroby. Snaha po nejvyšším hospodářském úspěchu vede ku pospolitě výrobě, kterouž jest právě dělená výroba, k nejhospodářštějšímu slučování kapitálu s prací, k dalšímu a dalšímu dělení práce, zkrátka ke slučování a zařadování (organisaci) vyrábětelů v jeden celek výrobní, a praví se tudíž, že snaha po nejvyšším úspěchu hospodářském jest organizační mocností národohospodářské výroby. Protože při výrobě té vedení připadá kapitálu, nazývá se výroba podnikatelská též výrobou kapitalistickou a národohospodářská organisace výroby na ní se zakládající slove kapitalistickou. Kapitalismem sluje pak »sloučenost a roztríděnost tisícových individualit pracovních i kapitálových v jediný národní a mezinárodní organismus výrobní, který jest pod vedením podnikajících, o nejvyšší zisk konkurrujících kapitalistů.« Protivou kapitalismu a výrobní organisace kapitali-

stické jest socialismus a výrobní organisace socialistická, o nichž ihned bude zmínka.

Výroba kapitalistická vedle povahy své spadá veskrz v obor soustavy soukromohospodářské; hlavním působištěm jejím jest výroba hmotných statků, zajisté však i veliká řada výkonův.

Avšak výroba kapitalistická není jedinou formou organisace hospodářské výroby. Jsou veliké obory výrobní činnosti pospolité, ve kterých není ani vůdčí role soukromého kapitálu ani konkurence kapitalistův ani výroby pro trh, pro obchod směnný. K nim náleží výrobní činnost obcí všech rozměrův i druhův, především výrobní činnost státu, kterou zjednávány jsou služby a zařízení, ústavy a statky ku provedení účelů státních a vůbec obecních (srv. § 13.) O skladbě veškery té obecnohospodářské výrobní činnosti, o přiměřeném sloučení a roztřídění kapitálu a práce aneb obvyklým slovem o organisaci výroby té nerozhoduje počín kapitalistův vlastního prospěchu i risika dbalých a konkurrujících, nébrž vůle (autorita), která povolána jest, aby ve státu (v obci) rozhodovala a panovala. (Zákonodárná moc; vláda; zastupitelstvo; rada a j.) Protože jest jenom jediný subjekt té výrobní činnosti, není konkurrence; protože společnost ve stát zorganizovaná tou činností výrobní jediné vlastní potřebě vyhovuje, není výroby pro obchod směnný. Tím řečeno není, že nedbá se nebo že nelze dbáti zásady hospodárnosti, že proto snad dělba práce místa nemá, že plytvá se prací a kapitálem. Že dělba práce pro-

vedena jest, toho dokladem na příklad rozdělení správy státní (vojenství, diplomacie, vnitřní správa, soudnictví, finance a další dělení každého odboru; rozdělení soudů na př. v soudy trestní, civilní, obchodní, bagatelní atd.) Aby šetřilo se práce i kapitálu při té výrobní činnosti státní t. j. ve správě státní, toho dbá v prospěchu vlastním zastupitelstvo občanů-poplatníkův sloučených v obec (parlament) i odpovědná vláda, především ministr financí.)

Avšak toho tlaku, toho nutkání ke stálému, neúnavnému šetření a provádění zásady hospodárnosti, jaké při soukromohospodářské výrobě podnikatelské způsobuje vlastní prospěch a konkurrence vyrábětelů, nikterak není při označených právě výroбах soustavy obecnohospodářské. Není ani konkurrence ani přímého existenčního interessu těch, kteří hospodářskou tuto činnost řídí (drahá regie státní!). Zřízení výrob podnikatelských jest ovšem ve mnohých případech vítaným vzorem pro zřízení výrob obecnohospodářských a kde lze jest, opírá se stát a jiné obce o výrobu soukromohospodářskou a využívá výhod jejich (pacht, zadávání prací veřejnými offertami a j.). Že sobě obce s nějakou částí kapitalového majetku svého počínati mohou také jako soukromí podnikatelé, vyrábějící bez monopolu a výsad pro obchod směnný, toho dotknuto nahoře; takováto výrobní činnost obcí spadá pak ovšem veskrz v obor soustavy a organisace soukromohospodářské (státní aneb místnoobecní továrny, velkostatky a j.) To jsou pak prameny t. ř. soukromohospodářského důchodu

obcí, sesilující obecnohospodářský důchod berní, o nichž náleží vykládati vědě finanční. Monopolisované výroby (tabák, sůl) nejsou začasto než pramenem důchodu veřejnohospodářského, berního, zahaleného v roucho soukromohospodářské.

Tento nedostatek záruky za přesnou hospodárnost vlastním interessem diktovanou jest vedle jiných nejpodstatnější námitkou proti socialismu, který baží po zrušení veškeré výroby kapitalistické a po nahrazení jejím výhradnou výrobou společenskou (socialní), vrchními správci státu po případě jiných obcí asi tím způsobem autoritativně vedenou a organizovanou, jakým výroby upraveny jsou, které za nynějšího řádu věcí státu (obcím) přikázány jsou a přikázány býti musí. Námitka ta sesílena jest ještě úvahou, že by pak nadobro odpadl pro výrobní činnost socialní onen vzor, ona opora a regulator, kterým teď jsou jí výroby podnikatelské.

Jakož objem výrobní činnosti lidské ani výrobou soukromohospodářskou ani výrobou obecnohospodářskou vyčerpán není, tak i pospolitou výrobu o dělené práci nalézáme za hranicemi řečených dvou kategorií v oboru soustavy karitativné. Organizačním momentem pospolité výroby není tam ani snaha po bezprostředním soukromém prospěchu ani rozhodnutí veřejné autority, nýbrž oddanost a láska k bližnímu, která mnohdy vede k hospodárnosti jevící se v osnování dělby práce.